

Foaia

pentru

Minte, Anima si Literatura.

N° 11.

Mercuri 28. Martiu

1862.

SAMUELE KLEIN.

Istori'a natiunii n^{ost}re jace mare parte in intinericulu timpurilor, cu t^ote ca nu ni au lipsitu *ó*meni de mare merito, cari s'au ocupatu cu consemnarea evenimentelor. Inse si asupra operelor lor a asercitatu s^ortea o influintia stricati^osa. Se cit^edia de multe ori cronic'a cea vechia latina a romanilor, mai virtosu de scriptorii moldaviani. Unde e ac^esta cronic'a? Nu ne indoimu ca in secele XV si XVI, pre candu romanii ave^a Corvini, Basarabi, Stefani si Nicolai, asia, incatu putea se dea din sinulu lor archiepiscopi si metropoli^ti unguriloru si rusiloru, nu voru fi fostu intre dⁱsii si *ó*meni, cari se cugete la scrierea istoriei natiunii lor. Dara unde sunt operele lor acumu? Dintre cronicile romane din sc^ele XVII si XVIII, abia s'a tiparitu in deceni^ele din urma, cate au mai remasu. Cine scie, cate nu se voru fi perdutu? Cronic'a lui G. Sincanu, care a jacutu cá ingropata pana la 1853, abia a aparutu in fine. Operele istorice ale lui Samuele Klein (alias Micu) sunt inca in manuscripte. (!!!)

Acestu eruditu romanu, dupa ce a lucratu nestimatu de multu in limb'a romana, s'a apucatu se scria istori'a romaniloru in limb'a latina (precumu avea de cugetu se face si G. Sincanu). Parte mare din ac^esta opera s'a perdutu. In cea conservata autoriulu insemn^edia despre sene ca a scrisu: Gramatic'a romana, Aritmetic'a, Logic'a, Metafisic'a, Drep^tulu naturei, Dictionariulu latino-romano-ungurescu, si vicissim Dictionariulu romano-latino-ungurescu, Istori'a eclesiastica, si a tradusu multime de opere de ale sanctiloru parinti: ale lui Basiliu celu mare, Ioane Chrisostomu, Gregoriu Nazianzenu, Curilu Ierosolimitanu, Ioane Damascenu, si ale altora mai

multi; apoi a scrisu diverse disertatiuni. T^ote ac^estea in limb'a romana, afara de nesc^e disertatiuni in limb'a latina. In ultra a tradusu Bibli'a sacra din limb'a gr^eca in cea romana, si a scrisu Teologi'a morale, opere cari s'au tiparitu la Blasiu. Apoi can^onele tuturoru sin^odeloru, diverse predice, etc. — Si in fine a compusu ac^esta opera (adeca istori'a romaniloru in limb'a latina). Se pare ca dupa aceea s'a apucatu se compuna operele sale istorice in limb'a romana, cari se pastr^edia in originale la episcopi'a romana dela Urbea-mare, si in copia la D. prof. Al. Gaura la Aradu. Ac^este din urma sunt scrise pre 300 c^ole in 4°, impartite in 4 tomuri. Tomulu I coprinde Istori'a Romaniloru pana la caderea imperiului occidentale si a romaniloru din Daci'a in speci^ale, venirea gintiloru, si istori'a regatului bulgaro-romanu; tomulu II coprinde istori'a Domniloru tierei romanesci; tomulu III coprinde istori'a Domniloru Moldaviei; tomulu IV coprinde istori'a bisericeii romane, mai vertosu acelei din Transilvani'a.

T^ote ac^est'a jacu inea netiparite cu celu mai mare damnu alu literaturii romane.

In bibliotec'a seminariului dela Blasiu s'a pastratu manuscriptulu latinu coprindefetoriu de istori'a romaniloru in folio. Inse din fatalitate, dela inceputu lipsescu 338 pagine, dela finitu unu numeru d^ora totu asia de mare si s'au conservatu numai dela pagin'a 339 pana la pagin'a 490 inclusive. Dupa divisiunea autoriului in libri si subdivisiunea in capete, lipsescu liber I; liber II, libri III, caput 1—24. S'a pastratu: Libri III caput 25 et 26, si Libri IV caput 1—20. Din partea care s'a conservatu se p^ote intielege importantia a celoru perdute. Noi pre de o parte crediendu ca facemu unu servitiu amatorilbru de istori'a nationale, scotiendu la lumina ac^esta opera, era pre de alta parte temendu-ne, cá nu cum^eva si acestu

restu pretiosu se adjunga prada sortii, ni amu propusu alu public'a in acésta fóia. Póte ca pre la scolarii autoriului se voru fi mai pastratu copie de pre manuscriptulu in questiune. Noi rugamu pre toti cei ce voru fi posedendu atari copie, prin cari ar' puté se se completedie oper'a Kleiniana, se binevoiesca a ne face comunicatiune, pentru cá se putemu implé lacnele si se putemu dotà natiunea cu averea la care are dreptu de a pretinde. A. Treb. Laurianu.

SAMUELIS KLEIN

HISTORIA DACO-ROMANORUM SIVE VALACHORUM.

Liber primus (deest). Liber secundus (deest). Liber tertius. (Desunt priora capita XXVI.)

Caput XXV.

Status Valachorum in ditionibus Augustissimae Domus Austriacae, in Transylvania et Hungaria.

Valachorum in Transylvania numerus maximus est, ita ut omnes alias nationes simul sumptas in Transylvania superent. Hi post ingressum Hungarorum in hanc provinciam simul cum iis, iisdem juribus gaudebant, utpote, qui sponte in suum Ducem elegerunt Tuhutum Hungarum, de quo suo loco dictum est. Posteaquam vero Hungarorum gens conversa est ad Christum usque ad infelicia tempora, quibus Lutheri et Calvini haereses grassari coeperunt, simul cum Tranniae Hungaris convivebant, iisdem pariter privilegiis gaudentes, et dicebantur Universitas Valachorum, sicut Hungari Universitas Hungarorum. S. Stephanus primus Christianus Hungariae Rex, cum victoriam de Gyula tulisset, et Tranniam suae potestati subjecisset, hunc statum, et privilegia non immutavit, sed Regia Sua auctoritate amplius confirmavit, ad quae anno 1437 provocabant se Valachi. Hanc denominationem in usu fuisse anno illo 1437, testatur instrumentum quod ex originali se descripsisse ait Clar. Georgius Pray, Regni Hungariae Historicus, quod sic habet: „Conventus Monasterii B. M. Virginis de Clusmonastra . . . . praesentium Notitiam habituris Salutem etc.: Ad Universorum Notitiam . . . . volumus pervenire, quod nobiles viri Ladislaus filius Benedicti Farkas . . . . Paulus Magnus de Waydahaza Vexillifer Universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum . . . . Transylvaniae . . . . parili voce detexerunt, et confessi sunt in hunc modum. Quod quamquam praedicta Universitas Hungarorum et Valachorum in his partibus

Transylvanis, in quorumcunque possessionibus commorantium, tum pro eo, quia Reverendus in Christo Pater Georgius Lepes Eppus Transylvanus suas decimas ex parte ejusdem Universitatis sibi debendas currente moneta vilium denariorum exigere nolens fere tribus annis ad ipsos accumulando, moderno tempore cum magna et ponderosa moneta extorquere voluisset, in eos minus juste et indebite praegravando, propter quarum decimarum non solutionem Ecclesiasticum posuisset interdictum. Datum Sabbatho proximo post festum visitationis B. Mariae Virginis anno Domini 1436. „Eidem Hungari et Valachi, (ait Pray), provocant ad instrumentum S. Stephani Regis, in quo de suis immunitatibus agatur. Quod indicio, jam ante Divi Stephani aetatem Valachos Transylvaniae incolae fuisse.“ Hactenus Pray. Patet hoc etiam ex literis Andreae II Regis Hungariae de anno 1225, vi quarum Terram regiam in Transylvania possidendam Saxonibus cum Blachis tradit atefatus Rex. * Id amplius, et clarius patet ex literis Andreae Regis Hungariae de anno 1291, quae ita habent: „Nos Andreas Dei gratia Rex Hungariae memoriae commendantes significamus, quibus expedit universis, quod „Nos cum universis Nobilibus, Saxonibus, Siculis et „Olachis partibus Transylvanis apud Albam-Juliam „pro reformatione status eorundem congregationem „cum iisdem fecissemus, de consilio omnium Praelatorum, et Baronum Regni nostri eo tempore nobis „assistentium, Magister Ugrinus dilectus, et fidelis „noster quasdam Possessiones suas Fogaras et Zumbathel vocatas juxta fluvium Olth existentes, asserens indebite alienatas, surgendo in ipsa congregatione nostra sibi per nos reddi et restitui postulasset, et super hoc instrumenta, et privilegia sua exhibuisset; tandem Nos de facto dictarum possessionum magis clarificari volentes, utrum ipsius Magistri Ugrini fuerint necne? cum eisdem Nobilibus, Saxonibus, Siculis, et Olachis deligentur inquiri fecimus, si dictae possessiones ad ipsum Magistrum Ugrinum dignoscantur juste et legitime pertinere; „qui quidem universi, et singuli praedictas possessiones Fogaras et Zumbathel vocatae, ipsius Magistri Ugrini et suorum antecessorum esse et fuisse retulerunt. Nos igitur, quia ipsas possessiones ad ipsum Magistrum Ugrinum juste, et legitime audimus et scimus pertinere, cum omnibus utilitatibus earum, et pertinentiis reddidimus, et restituimus ipsi Magistro Ugrino, et per eum suis haeredibus, haere-

„dumque suorum successoribus, jure perpetuo, et irrevocabiler possidendas eo modo, et ea plenitudine, quem ad modum per ipsius antecessores dictae possessiones habitae extiterunt, et possessae. Datum apud Albam Juliam in Dominica Invocavit. Anno Dni 1291. — Erantque sigillo alte titulati Sere- nissimi Dni Regis, ut vestigium solum perhibet, impressivae communitae et roboratae patenterque in pergamena confectae et emanatae. Nos itaque taliter requisitarum, et in Protocollo nostro Capitulari authentico reinventarum praespecificatarum litterarum tenores, et continentias modo superius declarato, de verbo ad verbum sine diminutione, et augmento variationeque prorsus aliquali ad mandatum S. C. R. et Ap. Mattis etc. anno Dni 1768 in Transsumpto Capituli Albensis extra datae villae Regali Brullya sedis N. Sink communitati.“ *) Id ipsum non vulgaris et imperitus, sed Primas Regni Hungariae, legum patriarum optime gnarus Nicolaus Olahus Archieppus Strigoniensis tradit, dum scribit: „In hac (Transylvania,) sunt quatuor diverso genere nationes: Hungari, Siculi, Saxones, Valachi, inter quas ineptiores bello putantur Saxones.“ Ast non solum privilegia, sed etiam usum eorum habuisse Valachos constat, ex iis, quae idem Nicolaus Hungariae Primas scribit, ubi refert Matthaenum Olahum Natione Valachum Praefecturam Civitatis dictae Zazvaros in Transylvania gessisse. Testatur hoc etiam Imperator Ferdinandus I, in collatione nobilitari Nicolao Olaho, in qua ita scribit: „Vixisse tamen eum Matthaenum) et in Transylvania cum dignitate, quemadmodum virtus ejus merebatur; ita gestis Magistratibus, ut vivus in magna omnium fuisse dicatur admiratione, et decedens perpetuum sui desiderium reliquisset.“ Ergo Valachi Magistratus gerebant, sicut Hungari, et Saxones. Altiores quoque dignitates gessisse clarum est ex Joanne Hunyade natione Valacho, qui totius Transylvaniae Vajvoda erat, et Stephano Maylat, qui terrae Fogaras praeerat dignitate Vajvodali. Id ipsum agnovit etiam Augustissimus Imperator Leopoldus, ita enim de Athanasio primo Valachorum in Transylvania Archieppo loquitur: „Eundem itaque Eppum veluti personam idoneam, bene meritam, nobisque gratam in Eppum Nationis Valachicae in Transylvania, Partibusque eidem adnexis, summumque Praelatum, ac Pastorem

assumendum, nominandum, ac insuper etiam in nostrum Consiliarium declarandum, eundem Eppum cum cunctis juribus assumimus, nominamus, eligimus, praesentamus, damus, et conferimus, quin imo pro peculiari nostro Caesareo-Regio, quo erga ante latam Eppum ducimur affectu, pro sui, ac nationis suae honore et existimatione, Torque aureo cruceque in eodem pendente, effigieque nostra Caesareo-Regia adornata, et de uno in alterum condescendendo et devolvendo, condecorandum, et honorandum esse voluimus.“ Ergo Imperator Leopoldus agnovit in Transylvania Valachos constituere nationem.

Cum vero ingrassari coepisset haeretica Lutheri et Calvinii lues, odium incurrerunt cuncti, qui haeresim amplecti renuebant; id circo Catholici, quamquam Hungari essent, cujuslibet publici officii incapaces declarati fuere, omnesque Catholicae Religionis sequaces pro toleratis habiti, imo sacerdotes Catholici eliminati sunt. * Sic etiam Valachis accidit, qui quam saepius tentati, invitati bonis, vanisque promissionibus, tum etiam minis, vexis impulsivi essent, ad suscipienda damnata haeticorum dogmata, nunquam tamen adduci potuerunt. Teste enim M. Georgio Hanner: „Soli Valachi nihil de hoc (Lutheri) lumine participabant, quorum sacrificuli nimis indocti, et vix cantiunculas suas confectas legere valentes, novos Ritus et Dogmata respuebant, suaque, quae hactenus crediderant, constanti animo retinebant, et adhuc retinent.“ Ita Valachis Religio causa fuit, quod pro toleratis in Transylvania haberi coeperint. Quod si Valachus aliquis acatholicam amplectebatur Religionem, nihil obstat ei, quod sit de natione Valachica,

*) 1566 in comitiis Transylvaniae statutum est: „Ecclesiasticae personae Doctrinae Pontificiae adherentes, nisi convertantur, undique e ditione eliminantur. Capitulo Varadinensi usque ad Dominicam datae sunt induciae, secus et ipsi confiscatis omnibus bonis, eliminabuntur.

1577. 21. Aprilis. Valachi a graeca professione recedentes, et in sua lingua protestantium sectas audientes, superintendentem libere sibi eligere valeant.

1588. 8. Decembris. Ecclesiastici ordinesque religiosi Pontificiae sectae adherentes, bonis omnibus confiscatis, deinceps bona donationis titulo adipisci nequeant.“ Haec statuebant Tranni dum adhuc Catholicos principes acatholicos successerunt?

*) Hoc totum * . . . * erat in margine scriptum.
Editor.

ad obtinendum qualecunque officium aut dignitatem, quamvis per Religionem diversam Nationalitas non mutetur, alias, quotquot sunt Catholici aut unius alterius sectae, unius essent et nationis, quod quis non videt falsum esse. Accedit etiam illud, Valachos plurimos esse nobiles ab antiquis Regibus, et Principibus nobilitatos, jam vero quis prudens auderet dicere „Extraneam et tantum toleratam gentem tam copiose nobilitatam fuisse“? Tandem apparet pro priori non fuisse distinctionem, inter Valachum et Hungarum, nisi post tempora Haereticorum, et enim Anno . . . Status Transylvaniae publica lege instituerunt, ut inter receptas Religiones habeantur Catholica Romana, Calviniana, Lutherana, et Sociniana, non plures. En haec est lex quae positive quoad Jura, distinguit Valachos ab aliis.

Fuere igitur Valachi in Transylvania usque ad tempora Leopoldi Imperatoris, ut plurimum vexati, in subditos redacti, obque defectum Scholarum plurimum rudes; ast modo miseratione Divina et Gloriosorum Divorumque Domus Austriae Imperatorum Leopoldi, Caroli et feliciter regnantis Mariae Theresiae Imperatricis ac Hungariae Reginae Clementia et sollicitudine, Natio haec ab ignorantiae tenebris in dies magis magisque reducitur ac perficitur. Scholas in quibus his temporibus studentes comuniter tercenti, et ultra instituuntur, et nobile Monasterium a Carolo Imperatore in Dominio Balasfalvensi Eppus Joannes Innocentius liber Baro Klein de Szad impetravit una cum Seminario, et foundatione proventuum. Hoc Seminarium successor ejus Petrus Paulus Aron tum ex suis, tum Cleri oblationibus multum dotavit, praeterea ex Regia Gratia tres Romae, undecim Viennae, et duo Budae Clerici educantur, et in studio perficiuntur. In Monasterio Balasfalvensi Scholas latinas — ipsorum Religiosi tradunt. Certe mirifice excoluntur, ingenium enim ipsis non deest. Eppus illorum, qui modo est Gregorius Major, Excellentissimi, atque Consilarii status intimi actualis Titulo, ac Praerogativis gaudet. Anno 1763 erecta est limitanea militia ex ipsis Valachis in Districtu Rocnensi, et per terram Fagarsensem, ac Districtum Hatzegiensem extensa. Ad initium usque hujus XVIII seculi Archieppum suum habuerunt Albae Juliae residentem. Olim plures Eppatus eos habuisse cernitur ex Dieta Transylvaniae de Anno 1593 sub Sigismundo Bathori Principe Albae Juliae celebrata, in qua statutum legitur: Rascianorum Eppus, Sacerdotes, et Valachorum — Eppi cum

ipsi in visitationibus non id praestent quod ipsorum esset officii, sed saepius se immiscent in officio Spanorum, definimus, ut ejus modi sacerdotes secundum priores articulos visitent, et ambulent.“ Valachi, qui sunt in Hungaria, etiam excoli coeperunt, recenter enim M. Varadini ab Imperatrice Maria Theresia novum Eppatum, et Capitulum Canonicorum fundatum habent, in quo primus modo residet Moises Dragos Eppus M. Varadinensis Graeci Ritus dictus, ad distinctionem Latini Ritus ibidem residentis. Qui sunt in Szatmariensi, et Maramorosensi Comitibus, Eppo Munkatsiensi in spiritualibus subsunt; verum lentius ibi proficiunt, eo quod Eppus Munkatsiensis plerumque ex Ruthenis soleat assumi, et idcirco non magnaecuriae est ipsi excultio Valachorum. Illi vero qui in Comitatu Aradinensi, et Banatu sunt adhuc, ut plurimum rudes sunt, quia parent in spiritualibus rudibus Rascianis. Omnes Valachi in ditionibus Domus Austriae, sive Ecclesiastici, seu Seculares libertatibus, immunitatibus, privilegiis, et juribus dummodo, in communionem Romanae Ecclesiae sint, ad instar aliarum in Patria receptorum Nationum gaudent. Ast pauci, et non nisi ad inferiora officia promoventur, quia aliae Nationes ipsos non libenter habent, et ipsorum progressum lipientibus oculis adspiciunt, vellent eos potius in simplicitate, et ruditate manere; quo possint eos sibi magis subjicere, extorquere, emungere et ut mancipia tractare. Olim plures magnae familiae erant Valachae, quae postea propter persecutiones quas patiebantur, et spem promotionis Ritum et Religionem deserentes ad Calvini Haeresim defeecerunt. Modo vero sub Austriae Domus Regimine, quaedam ex iis ad Ritum et Fidem Catholico-Romanam rediverunt, Nobiles familiae inter Valachos plurimae inveniuntur in Comitibus Maramorosensi, et Hatzeg, idem in Terra Fagaras, et Districtu Kóvár, tum etiam in aliis Comitibus; sed ipsorum plures pauperes et hactenus rudes fuerunt. Caeterum omnes quot quot origine sunt de Terra Fagaras, et Comitatu Maramoros et Hatzeg Valachi sunt Natione, etsi Religionem fors A catholicam aut Ritum Latinum sequantur; hae namque terrae semper pro Valachicis, ejusque incolae Valachi populi habitati sunt, ut apparet etiam in Mappis Geographicis. In terra quoque Regia ubi Saxones habitant non sunt numero inferiores Saxonibus Valachi, pariter in Comitibus Transylvaniae plures Valachi quam Hungari reperiuntur.

Magnatum familiae quae origine et natione Va-

jachicae sunt, sed ad aliam religionem, quam Valachi communiter tenent, numerantur: Comitum Teleki, Comitum Székely ex linea materna, familia item Comitum Bethlehem de Bethlehem, item familia Comitum Kendefi. Item familia Baronum Stojka, Naláczí, Balintitt, Huszár. Nobiles familiae sequentes sunt, quae ad Latinum Ritum, aut Calvinianam sectam, vel ex integro vel ex parte transiverunt: Boër, Mára, Buda, Száva, Mosa, Bigye, Ratz de Gálgo, Dindár, Matskási, Noptsa, Szegedi, Pogány, Csulai, Bisztrai, Oross, Monya, Dobra, Fagarasi, Motok, Szálbek, Szaplantzai, Talabo, More, Papp, Baranyi, Mailat, Koszta.

Transeunt autem continuo ad Latinum Ritum, sed transeunt doctiores et quidem ita, ut simul totaliter suam nationem abnegent, et pernegent se esse Valachos, secus vix et cum magna difficultate valdeque raro, ad aliquod officium promoventur, quamvis de jure, et secundum privilegia hujus nationis nulla differentia nationis, aut religionis esse deberet; ita honores mutant mores, et ritus religione sanguinem in aquam vertit. Non tamen de omnibus intelligendum est, nam fuere aliqui, et sunt, qui quamvis ritum mutaverint, aut religionem, tamen nationem minime abnegarunt, imo sedulos ac strenuos se praestiterunt in protegenda et defendenda sua natione; talis fuit Petrus Dobra causarum Fiscalium in Transylvania director, cujus memoria immortalis celebratur apud Valachos, hodieque inveniuntur nonnulli ejus modi digni viri. Caeterum non sunt culpandi Valachi, quod ad ritum Latinum traseant, sed maxime ideo quod cum ritu, sanguinem et nationem putent mutari, et deinceps odio habent suos progenitores, cognatos, et nationem, hi sunt culpandi, non vero ii, qui ita ferentibus circumstantiis, ad Latinum Ritum transeunt, quamquam nec ipsi bene faciant, hoc enim eorum factum legibus ecclesiasticis adversatur. Haec causa est, quod Valachi non proficiant, quodque tam lente properent in sua cultura. Juvenes multi qui ad statum ecclesiasticum habent animum, aut Latini ritus ecclesiastici, vel monachi ejusdem ritus fiunt, quia in suo ritu subsistentiam, nisi proprio sudore, et manuum labore, non inveniunt.

(Va urma.)

ISTORIA ARDEALULUI in 1848—49

de K ó v á r i L á s z l o.

Si dreptulu istoricu alu romaniloru.

VIII.

La pag. 29 scrie D. K. L.: ca in alu doilea punctu alu petitiunei statorite la Blasiu in 15. Maiu 1848 romanii au cerutu se se restauredie Archi-episcopia Blasiului. Dsa se cetesca actele mai bine si va vedé, ca afara de Metropolie restaurata in 1853 sub titlulu de Alba s'au mai redicatu inea si episcopi'a din Lugosiu si Armenopole, dar' nu in Sibiuu, cumu a scrisu Franciscu Horvat in cartea sa Unio la pag 374 (1859).

IX.

La pag. 31 D. K. L. aserédia: ca in 17. Maiu 1848 adunarea dela Blasiu a denumitu unu comitetu, carui ia datu nume: de comitetu romanu de pacificatiune. In contra acestei asertiune noi dicemu, ca in adunarea dela Blasiu numai s'a proieptatu comitetulu romanu de pacificatiuni, precumu documentéza protocolulu adunarei dela Blasiu din 15. Maiu 1848, dara nu s'a si denumitu pana mai tardiu, cumu se scie de comunu, si cumu scrie si Gazeta Transilvaniei Nr. 67 (1861).

X.

La pag. 36 dice: ca prin sabi'a unгурésca frantulu Goliat Turcu sia perdutu infuinti'a sa cea vechia in Europ'a si Ardealulu despartitu de elu a venitu éra la corón'a magiara in 1688. In acésta asertiune memorandu D. K. L. numai sabi'a unгурului si retacundu virtutea imperatului Lepoldu, virtutea regelui Poloniei, a principiloru germani si a armatei imperatesci statatória si din germani, slavi, romani etc.: carii toti mai multu au frantu poterea turciloru, decatu unгурii, deintre carii o parte (cumu ne spune istori'a) a ajutatú poterile Turcului cu Tököli in contra imperatului, commite unu pecatu in contra regulelorú prescise istoricului, dupa care nuí este iertatu a favora natiunei sale cu immorarea virtutei altora.

XI.

La pag. 36 aserédia D. K. L.: ca natiunea (domnitória in Ardealu) a doritu uniunea perfecta a Ardealului cu Ungaria, si la pag. 37: ca comitatele

Ardealului cu Ungaria, si la pag. 37: ca comitatele Ardealului aru fi tramisu la diet'a Ungariei deputati, cá se se realisedie uniunea perfecta a Ardealului cu Ungari'a; acestea asertiuni dupa convingerea mea numai atunci voru fi demne de credintia, candu D. K. L. va fi asia de bunu, cá se le si documenteze cu date istorice adeverate, caci celea, ce scrie Dnia s'a dela pag. 36 pana la pag. 39 despre uniunea perfecta a Ardealului cu Ungari'a de feliu nu ne potu convinge despre adevverulu asertiuniloru Dsale, pana ce inse si va arata D. K. L. acésta bonetate in folosulu istoriei patriei, eu sum de aceea credintia, ca partea domnitória legala in Transilvani'a in 1688 si dupa aceea si in anu 1790 in genere considerata n'a poftitu uniune perfecta cu Ungari'a; in acésta credintia me tienu urmatóriele motive ponderóse in acésta privintia; a) Actulu reintorcerei Transilvaniei la regele Ungariei din famili'a austriaca habzburgica datu la Sibiu in 9. Maiu 1688, in care remnulu Transilvaniei din consensulu staturiloru inbraciosédia protectiunea lui Leopoldu I. éra nu uniune perfecta cu Ungari'a, si articlii adunarei tierei dela Fogarasu din 1-a Jun. 1688, in cari staturile si reserva autonomi'a tierei; b) Punctulu alu 21. din resolutiunile alvintiane, in care se afla: ca staturile Transilvaniei au mai voitu a avé cancelaria separata de cancelari'a aulica a Ungariei, cumu scrie Josifu Benkó in istori'a Transilvaniei tom. 2 pap. 12. (Existimasset quidem sacramentum Caesaris Regisque Majestatis cum cancellaria aulica Hungarica expeditionem Transilvanicam in Aula avito jure ita potuisse reuniri, ut particulare tamen archivum et registratura ut et distincti pro hac expeditione referendarii et secretarii instituerentur; cum tamen status et hoc deprecati sint, malintque separatum prorsus ab hungarica cancellaria expeditionem institui. c) Mai multe date istorice, si mai alesu scrisorile comitatelor transilvane in privinti'a unirei Ardealului cu Ungari'a, episcopului romano cath. transilvanu: Ignatiu Batyani in 1790 date, eare vorbescu numai despre uniune mai strinsa cu Ungari'a (aceste se afla in fasciculi dela Alba-Julia publicati in limb'a magiara 1861 de Veszely I. pag. 73—89), din aceste. d) Scrisórea scaunului Ariesiului din 1790, in care se scrie, ca unii dintre ardeleni nici uniune mai strinsa cu Ungari'a nu ar' fi voitu, si ca Leopoldu imperatulu ar' fi avutu si scrisóre dela secui, cumca nu voiescu a se uni cu Ungari'a (fasciculi dela Alb'a-Juli'a de Veszely I. pag. 75).

(Va urm'a).

Nesce reflexiuni fugitive ortografice.

(Incheiere din Nr. tr.)

Se atingemu si unele siguritati d. e. in locu de o séu una, a scrie uà, nu póte avé nici cauza nici principiu; au, celu latinu, se respica in o de italieni (causa, cosa) si de romani earasi atatu in o d. e. cauda: códa, pausa: posa in reposatu, cauta: cóta, catu si in u d. e. pauciens, puçinu, si remane si au séu a, d. e. lautum, latu: ai lautu séu latu came-sile? dícu Rocnenii, (cari anca ar' trebui se scrie nu Rodneni ci Rocneni dela stramosiesculu Ruconium, si si din gur'a poporului: Rocn'a vechia, ear' nu Rodna, care e schiavonitu); dar' cá uà se se respice: o or' una, dic causam et eris mihi magnus Apollo. Premise, ca Spaniolii, consangeni nostri, inca au o in locu de una, nu sciu bine, dar' asiame spuse nu sciu cine — póte si retacescu; dar' déca near placé liter'a ursului u, apoi mai lesne neamu invoi cu u decatu cu uà; apoi n dintre u si a unde se mai es-mite? Se lasamu si predilectiunea lui u, ca in urma, candu vor' esi operistii romani pe scenele teatrale, voru urla, nu voru canta cu uulu ursulinu, d. e. candu, vor' avé se cante curespundu, voru intona cu — respundu seu cur-respundintia — si, cantandu glori'a séu suferintiele nationei romane, voru fi siliti se dica natione, ca o da sonoritate palatina, precandu cu u voru urla: natiuuu-une (esti?) — Apoi si strainii pastréza din latin'a pe con si asimilarea lui in compusetiuni si pe o in-tione, de ce nu si-noi? Atata predilectiune am si eu cá toti egoistii, cu unii altii, cari vreau se respecteze si nevoile cantoriloru romani, dintre cari eram, — odata si eu — unulu in Blasiu, si inca atunci jurasem dusimania ursescului u. — Dar', cá se nu aparu singularisantu, scriu si eu, cá toti ceilalti, pana candu nu ne vomu prinde visulu cantariloru cu man'a, ca atunci va trage clopotulu si dupa-tiune si se va nasce de sine tione.

Mai e o alta singularitate intre alte multe. Unii scriu co in locu de ca. Ar' avé dreptu, candu lu reducu la latinulu quod; dar', déca latinii Pau imbracatu cu sagulu d, si in gur'a poporului, care a datu materialulu la cultivarea limbei latine a fostu nici co nici quod, ci póte chiaru ca, cum a remasu si in pronunci'a nostra? Numai se fimu cu toti una, apoi se remanemu or cu ca or cu co — Dar' apoi c in locu de t dovedesce o neconsecintia fórté pipaita, care nu o suferé etimologi'a limbei nici mórtá, pentruca, déca scriemu odata credintia cu t, cum potemu sari cá e-

purii dela credinția la necredinciosu cu e? delapotinția la nepotinciosi? Mai scriemu inca si tacendu, altii tachendu, altii chiaru tacandu; ducendu, duchendu, ducandu, trecendu, trecandu, frangendu, frangandu, candu din gur'a poporului, care dîce: vina curundu, potemu intrebuintia si noi pe latinulu undus si in conjug. III ba si a II, unde ne cere necesitatea eufonica si preschiambarea tonului literelor e, si g inainte de e d. e, ducundu, frangundu e mai aprôpe de sunetulu respicarei, decatu frangendu, frangandu; duchendu si ducandu, facandu s. a. — Dati se ne acomodamu aici dupa paralelismulu limbei clasice cu a nôstra, se scriemu verbii de conjug. IV totu in iendu d. e. fugiendu, audiendu, dormiendu, fiendu, cei de cons. a II si III in endu si undu, de e. perdendu si trecendu, tacandu si tienendu, ear' pe cei de conj. I totu numai in andu d. e. mancandu, tonandu, asia, ca-ce une timpuri se potrivescu de minune cu cei latini d. e. arabam, lasamu afara pe b si timpulu e romanescu = ara am séu cu unu a lungu aram, care in imperfectu inca e lungu; totu asia taceam, alegeamu, dormieam scl. sc. scl. Acestea le insirai aici numai pentru unii din discipulii mei, cari in foculu, cu care scriu, nu se prea tienu de misiunea de a ne uni cu totii intr'un'a — in modulu scrierii — si apoi si pentru cei prea radicali, cá se ne scutéscă de corecturi si revisiuni apasátorie, fiendu ca, pe catu vomu poté, noi ne vomu tiené de acésta uniformitate in scriere in ambele aceste foi; si in grati'a unificarei toturor mai relegamu pe cei de relegatu si la gramatic'a D. canonicu T. Cipariu din Blasiu, care e singura I cladita pe principiulu etimologicu adoptatu si de Asociatiunea literaria; si punemu capetu la astfelu de reflecșiuni, pe care le vomu mai repeti in fakta in diurnalulu acesta, care nu va suferi neunirea in scriere. Asia cei cu ortografii speciali se binevoiescă a ne scuti de singularitati si a conveni la unificare fora intardiare.

Ne scusamu si pentru primirea lui z in verbi si vorbele neromane, ca-ce dia prea dificultéza cetirea si, déca vremu alu lepada, apoi mai bine se lu lepadamu cu totu peteculu strainu si se remana numai tronculu romanescu d. e. in locu de cinezu: cinu, cini, cina.

Red.

Indreptare. In Nr. trecutu pag. 80, colóna 1 seri'a 8 in locu de tiené cetesce tienea imperfectu. Seri'a 29 dupa careia: acela, acesta, in stenga in drépta. Seri'a 31 dupa latin'a adauge: si articululu femeiescu a e plenisomu á or unde mai vine apusu.

ISTORIA ITALIANILORU

de Cesare cantu.

(Urmare din Nr. 9.)

Cartea IV.

- Capu XXX. Augustu. Sistema imperiale.
 Capu XXXI. Seclulu de auru alu literaturei romane.
 Capu XXXII. Tiberiu.
 Capu XXXIII. Trei imperatori, dintre cari unulu ne-bunu, celaltu imbecile, si celu din urma artistu.
 Capu XXXIV. Prosperitate materiale si depravatiune morale. Stoicismu.
 Capu XXXV. Redemtiunea.
 Capu XXXVI. Galba. Otone. Viteliu.
 Capu XXXVII. Flavii.
 Capu XXXVIII. Imperatorii stoici.
 Capu XXXIX. Antoninii.
 Capu XL. Economi'a politica si privata suptu Antonini.
 Apendicea VI. Monete, mesuri si valori la romani.
 Apendicea VII. Fabule asupra lui Virgiliu.
 Cartea IV. (urmare).
 Capu XLI. Cultur'a intelectuale a romaniloru. Etatea de argintu a literaturei loru.
 Capu XLII. Artile formóse. Edificie.
 Capu XLIII. De la commodu pana la Severu. Despotismu militarlu.
 Capu XLIV. Cei treidiecei de tirani. Diocletianu. Imperatori. Colegi. Prefacerea constitutiunei.
 Capu XLV. Inimici ai imperiului. Germanii. Constantinu.
 Cartea V.
 Capu XLVI. Cristianismulu persecutatu, in lupta, victoriosu.
 Capu XLVII. Transmutarea scaunulu imperiului la Constantinopoli. Constitutiunea imperiului bizantinu.
 Capu XLVIII. Fiii lui Constantinu. Organizatiunea ecleziastica. Arianismulu.
 Capu XLIX. Julianu. Reactiunea paganismulu.
 Capu L. De la Jovianu pana la Teodosiu. Santii parinti. Triumfulu catolicismulu.
 Capu LI. Cultur'a pagana cade, cea crestina cresce.
 Capu LII. Transformatiunea artilor formóse.
 Capu LIII. Legislatiunea. Amelioratiunile ei.
 Capu LIV. Imperiulu impartitu. Onoriu. Invasiun ealui Alaricu.
 Capu LV. Valentinianu III. Hunnii.
 Capu LVI. Consideratiuni asupra caderii imperiului romanu.
 Capu LVII. Cei din urma imperatori.

Canteculu celu mai frumosu.

(Balada.)

— Fratelui Parteniu Cosma de suvenire. —

In sala stralucita e mesa incarcata,
In fruntea mesei siede Stefanu cu domn'a lui;
In giuru : boierii tierei, eroii din armata,
Fetiori, fetióre munde, cá crinii campului.

Afara la ferestra e band'a militara,
Ce canta 'n esaltare totu cantecu stramosiescu; —
In sala-i vóia buna; — si pentru scump'a tiéra,
Si pentru Domnulu Mare pocale se golescu.

Si, cá ospetiulu splendidu se fia si mai mare,
Vinu cantaretii tierei, bestrani si juni amati;
Cá prin alu lirei sunetu se-aduca in miscare
Sentirile secrete la juni si la barbati.

Atunci de lunga Domnulu, cá flórea 'ncantatória,
Se 'naltia Domn'a juna, greiésece frumosielu :
„Acelu-a, ce va spune, in asta serbatóre,
Celu mai frumosu, svavu cantecu, — primi-va-acestu
anelu !“

Cá-si 'n natur'a mare in diori de demanetia,
Candu paserile canta in coruri imnulu loru :
In sala e tacere, — si fiacare fačia
La cantareti e 'ntórsa, si-asculta toti cu doru.]

Si lirele resuna de-acorde rapitórie,
Toti cantaretii 'n midiulocu la emulare vinu ;
Si 'ncepu a intonare; — esti cativa de amóre,
Ear' altii despre tiéra, si unii despre vinu.

Si fiacarui cantecu urméza-aplaudare,
Ca cantaretii tierei cantara toti frumosu ;
Dar' mai pe urma vine unu mosiu la emulare,
Ear' densulu canta astfelu, plecandusi ochii 'n diosu :

„Frumósa-i melodi'a, ce 'n seri de primavéra
„O canta zefirelulu la fragedele flori, —
„Si-unu june beatu d' amore la fetisiór'a cara,
„In nópte luminósa, candu ceriu-i fara nori.

„Frumósa-i melodi'a ce canta mam'a juna
„La léganulu celu dulce alu fiului amatu :
„Ce canta, candu 'lu vede pe frunte cu cununa,
„Candu sente 'n peptu, ca densulu de-unu populu
e stimatu.

„Frumósa-i melodi'a, ce 'n óra fericita,
„O canta esilatulu cu ochii-si inundati,
„Candu vede eara tiér'a strabuna si marita,
„Si candu inbraçisiéza parinti, surori si frati.

„Frumósa-i melodi'a, ce canta páserele,
„In diori de primavéra pe campulu infloritu ;
„Ce canta desperatulu scapandu de multe rele,
„Vedíendu, ca se 'nplinesce, ce-odata a doritu.

„Multu mai frumosu e inse elu cantecu, care-lu canta
„Natiunea subjugata, candu scapa de tirani ;
„Candu libertatea i dede o sarutare santa,
„Si sfarma a cea catusia, ce o pórtá de multi ani.

„Eu sumu bestranu acuma, dar' inse ce dorere,
„Ca nu potu a cantare estu cantecu mai fru-
mosu ;
„Ca tiér'a e 'n sclavia, suptu jugu ea mai nu pere ;
„In tiér'a mea domnesce paganulu uritiosu.

„Romani, romani de-unu sange scolati-ve odata,
„Uniti ve cu totii in scumpulu estu momentu ;
„Sfarmati, sfarmati odata catusi'a blastemata,
„Nu mai lasati se prade paganii-acestu pamentu !

„Tu ! Dómne din naltime, asculta-o rogatiune,
„Indreptati cautarea la bietulu moritoriu :
„O ! da se-ajungu momentulu, cá lir'a mea se sune
„Estu imnu alu libertatii; — ca selavu nu voitu se
moriu !“

Suspinele 'lu innéca, din gene lacremi pica,
Ear adunarea striga : „acestu-a-i mai fru-
mosu !“

Atunce se re'naltia Domniti'a tenerica
Si da anelulu mundru bestranului diosu.

Iosifu Vulcanu.